

Kringla Heimsins

Hans Jacob Orning, Frans-Arne Stylegar, Christine Amadou, Thomas Reinertsen Berg, Harald Bøckman, Gunnhild Røthe og Tore Linné Eriksen tar oss mandager tilbake i historien.

NOTERT

Ny historie

Vi skal ikke gå mange år tilbake for å finne lærebøker i historie uten et eneste ord om dansk-norsk kolonialisme og slavehandel. Når det ikke er mulig lenger, er det fordi et knippe norske historikere nå har gitt oss ny kunnskap og nye perspektiver. Blant dem er Roar Løken, som har utgitt «De dansk-norske tropekoloniene. Sukker, krydder, slaver og misjon» (2020) og «Slaveri, kolonihandel og rasisme. Virkningene for Norge» (2023), mens Per Ivar Hjelldbakken Engevoold har skrevet «Nordmenn i slavefart». Finn-Arne Eliassen har gitt en konsis oversikt i «Kort introduksjon til dansk-norsk kolonialisme» (2024). Aller nyest er Kariin Sundsbak med 14 detaljerte nærportretter i «Nordmenns rolle i slavehandelen» (2025).

ANNO

1673

Det første slaveskipet under «dansketida» blir gjort klar til seilas fra Bergen. «Cornelia» var eid i fellesskap av de to bergenserne Else Lillieschiold og Jørgen Thormøhlen. Den siste av dem var industrigründer, kjøpmann og reder, som i en kort periode også sto for administrasjonen av slaveøya St. Croix i Karibia. Han er også opphav til bydelen Møhlenpris i hjembyen.

Naar man betænker denne Behandling af Mennesker mod Mennesker, kan man da undre sig over en Negers Svar til en Christelig Geistlig, der talte til ham om Straffene i det andet liv: «Nei! Fader! For oss Negre er der Visset ingen Helvede: den har vi lidt her; de Straffe ere kun for den Hvide, den Europæer, der saa grusom mishandler sine sorte Medbrødre!»

Redaktør i Adresseavisen, Willum Stephanson

SLAVEHANDEL

Norge tjente gode penger på kolonisering, oversjøisk handel og slavetransport.

Var vi en kolonimakt?

Internasjonalt smykker norske politikere og diplomater seg med vi har ei fortid helt uten kolonialisme eller rasisme. Men som så mange andre forestillinger om ærerik historie, er også dette basert på myter som nå er grundig avkledd.

Det var Kongen i København som traff de viktigste avgjørelsene i det dansk-norske dobbeltmonarkiet på 1600- og 1700-tallet, men det er samtidig viktig å forstå hvordan kolonialisme, slavehandel og rasebasert undertrykk også har satt avtrykk i vårt eget samfunn.

Vi seilte til Karibia

Også danske konger var opptatt av nasjonal prestisje og profitt fra oversjøisk ekspansjon. Dette er bakgrunnen for at to øyer i Karibia, St. Thomas (1672) og St. Jan (1713), ble annektert som kolonier.

De var begge på denne tida ubebodd, etter at den opprinnelige befolkninga var utdødd etter vold og sjukdommer som de første europeere brakte med seg. Deretter ble St. Croix kjøpt fra Frankrike i 1733. På denne øya var det anlagt sukkerplantasjer med en kombinasjon av godt jordsmonn og ufri arbeidskraft.

Det var til disse koloniene hundrevis av danske og norske skip førte rundt 100.000 slavegjorte afrikanere over Atlanterhavet på 1600- og 1700-tallet. Men for skipsrederne hadde de direkte rutene mellom Karibia og havnebyer i Danmark og Norge langt større betydning.

De fleste afrikanere ble solgt på slaveauksjoner på St. Croix, og ikke noe tyder på at de fikk bedre behandling eller hadde lavere dødelighet enn i andre sukkerkolonier.

På St. Croix er det anslått at 40 prosent av de nyankomne døde i løpet av fem år. For eierne lønte seg

best å arbeide slavene til døds og hente inn nye forsyninger.

Det var ikke så få nordmenn som deltok på alle nivåer i kolonialadministrasjonen, eller slo seg ned som plantasjeiere, oppsynsmenn, festningskommandanter, havnearbeidere, losere, dommere og prester.

Andre gjorde tjeneste som soldater eller offiserer for å slå ned på alle tegn til motstand eller opprør. Vi finner også nordmenn blant aksjonærene i det førende handelskompaniet, med kongen som største eier.

Jurist og torturist

I den stadig voksende litteraturen om nordmenn under den tidlige kolonialismen er det mange grunner til at Engelbrecht Hesselberg ofte løftes fram.

Han var sønn av en mektig lensmann og storbonde på Norderhov, og gjorde karriere som jurist i

København. Her ga han ut flere skrifter, deriblant ei mye brukt lærebok for jusstudenter.

Hesselberg var tydelig inspirert av humanistiske idealer under den

europeiske opplysningstida, men det er det få spor av i hans virksomhet på St. Croix. Her var han både byfogd, dommer og eier av slaveplantasjer.

Etter det han mistenkte for opprørsplaner, leverte han i sin rapport til København detaljerte beskrivelser av hvordan 13 afrikanere ble utsatt for langvarig tortur og seigpining med døden til følge.

De fleste afrikanere ble kjøpt langs Gullkysten i dagens Ghana, der Danmark-Norge hadde seks slavefort, med Christiansborg ved Accra som hovedsete fra 1660. Ni av kommandantene ved disse festningene var norske.

Menneskehandelen hadde sitt største omfang helt mot slutten av 1700-tallet, da det gjaldt å skaffe seg så mange slaver som mulig for

et lenge varslet forbud mot «negerhandelen» trådte i kraft i 1803. Men selve slaveriet på plantasjene ble ikke opphevet før i 1848, der frykt for et større opprør var en av de viktigste grunnene.

I 1917 ble øygruppa solgt til USA som flåtebase under verdenskrigen, men innbyggerne på Virgin

TIL BUNNS: Slaveskipet «Fredensborg»,

Islands har ingen representasjon i Kongressen.

Slavehandel i system

Istedenfor å sette opp snevert regnskap for kjøp og salg av slaver, ser historikere nå på slavebasert sukkerproduksjon, transatlantisk skipsfart og handel med mennesker og «kolonialvarer» som deler i et større økonomisk, militært og økologisk system.

Når perioden 1750–1800 var en gullalder for skipsfart, er en av forklaringen at det var lønnsomt å være nøytral i de mange krigene som kolonimaktene Frankrike og Storbritannia førte seg imellom.

Kolonialisme, oversjøisk handel og slavetransport bidro til et oppsving i skipsbygging og havnedrift i byer som Bergen, Trondheim, Kristiansand, Arendal og Grimstad. Det ga verdifull erfaring for alle sjøfolk, slik som hos førstereisgutten Peter Wessel Tordenskiold.

Den øverste leder for den dansk-norske flåten, Cort Adeler fra Brevik, hadde også en eierpart i et slaveskip. Noen slo seg også opp fra matros til kaptein, slik som Zacharias Allwelt.

Kolonialisme og slavehandel fikk mange ringvirkninger i det norske samfunnet. Viderebehandling av råsuksker og andre «kolonialvarer» var blant de første fabrikkene her hjemme. Mest kjent er «Sukkerhuset» i Trondheim med et eget sla-

NORSK BONDESØNN:
Engelbrecht Hesselberg,
byfogd og plantasjeier
på St. Croix.

veskip, der de mer enn 30 aksjonærene i mange år fikk et solid utbytte. Den andre veien blei det eksportert brennevin, tjære, glass, plankebord, våpen, saltsild, klippfisk og tørrfisk.

En formue i krydder

Framveksten av en betydningsfull handelsflåte har også sammenheng med dansk-norske handelsstasjoner i India, som igjen tjente som mellomstasjon for den store Kina-handelen. I kolonien Tharangambadi

på den sørøstlige India-kysten var nordmannen Peter Anker generalguvernør i 18 år, mens hans bror, Carsten Anker, var rådgiver for kongen, reder, styremedlem i det dansk-asiatiske handelskompaniet og eier av et jernverk som blant annet solgte kuler og kanoner til koloniene.

For redere var det mulig å legge seg opp store formuer, slik Peter A. Dahl fra Grimstad er et eksempel på. Etter åtte år som skipskaptein tur-retur de slavebaserte koloniene i Karibia, med en fregatt som het «Friheden», fortsatte han med langfart til Asia for å hente krydder, silke, te og bomullstøyer. Han døde som en av rikets mest velstående menn og har en videregående skole i hjembyen oppkalt etter seg.

Det er også historikere som ser kolonialisme og slavehandel i sammenheng med rasistisk avhumanisering av afrikanere og syn på kolonier som et gode. Det finner vi også i forsøkene på å rettferdiggjøre denne virksomheten med teologiske argumenter.

Den danske bergensbiskopen Erik Pontoppidan, kjent for sine katekismeforklaringer, mente for eksempel at det var fint for afrikanere å komme vekk fra mørkt hedenskap og møte lyset hos misjonærer på slaveøyene.

God tur til Arendal

Det hører også med til historien at norsk medvirkning i slavehan-

del og kolonisering er grunnen til at Organisasjonen for karibiske stater (CARICOM) i 2013 satte Norge på lista over stater de ønsker å rette erstatningskrav overfor. Verken Danmark eller Norge har vist interesse for å gå inn i forhandlinger om dette, men siste ord er neppe sagt.

Heldigvis er det ikke nødvendig å reise til Karibia eller Vest-Afrika for å bli opplyst om dette mørket kapitlet i historien. På Kuben, Aust-Agder Museum i Arendal, finner vi ei permanent utstilling – «Slavegjort». Utgangspunktet er slaveskipet «Fredensborg» som forliste utafor byen i 1768, og som dykkere fant i 1974.

Her får vi historien om et skip som frakta eksportvarer til Gullkysten, der det blei tatt om bord 260 slaver, gull og elfenbein. På vei tilbake fra St. Croix blei skipet fylt med råsuksker og tobakk. Det er også bevart skipslogg, inventarlis-ter, fotlenker og mannskapsregister med mange norske navn.

Hva med en tur til Arendal? Eller å markere 25. mars, som er FNs internasjonale minnedag for ofre for slaveri og den transatlantiske slavehandelen?

Tore Linné Eriksen

Historiker, faglitterær forfatter og professor emeritus i utviklingsstudier, Oslomet
toreeri@oslomet.no

bygget i København i 1752 eller 1753. Fregatten forliste utenfor Arendal i 1768 og ble funnet av lokale dykkere 206 år seinere, i 1974.

FOTO: DAVID HENLEY, NTB/ALAMY STOCK PHOTO